

Драган Хамовић

Институт за књижевност и уметност, Београд
hamovicdragan@gmail.com

ОД ХЕРОСТРАТСКЕ ДО ИСТОРИЈСКЕ СВЕСТИ У ПОЕЗИЈИ МИЛУТИНА БОЈИЋА

Сажетак: У раду се бавимо развојним путем од побуњеног лирског гласа што се обара на затечене вредности, који ће кроз страдално искуство отаџбинских ратова доћи до ничеански обележене историјске свести и личног поистовећења с националним колективом који се бори и безмерно трпи да би се изборио за опстанак и живот у слободи. Посебан заокрет Бојићева поезија остварује у односу према, дотад привилегованој, тематици српског средњег века.

Кључне речи: историјска свест, неоромантизам, ничеанство, заједница страдања.

Тумачи који су оцењивали место и удео Милутина Бојића унутар српског књижевног развитка у први план постављају *историјско* осећање његове поезије. Још 1919. Аница Савић-Ребац сагледава Бојића као песника живота, али и као „обожаваоца прошлости“, који своје лирском темпераменту налази „најбоље резонанције у вековима примитивних и несломљених инстинката“, док му прошлост пружа и „праву аполинску визију живота“ (Савић-Ребац 1988: 389). Ово је, чини нам се, најцеловитије захваћен Бојићев песнички портрет у односу на друге веродостојне критичке описе. „Некада лична гордост претвара се у охоли пркос национални“, исписује Исидора Секулић 1935. и скицира песникову еволутивну пу-

тању: „Иде Бојић у све већа искуства и у филозофију отаџбине“ (Секулић 1971: 97). Исте године Бојићев друг и ривал из младости Станислав Винавер, у есеју „Скерлић и Бојић“, уводећи тему Византије као песничке опсесије њихових почетака, наводи да су Византију обојица осећали „као историјску загонетку“, као „судбину која је изградила, како је могла, срж прошлости“ (Винавер 1938: 92). Није случајно што Бојића, у авангардном и доцнијем идеолошком раздобљу потиснутог аутора, после Другог светског рата у фокус враћају, са својих дубљих разлога, водећи српски елиотовци, песници Миодраг Павловић и Иван В. Лалић. Као нову врлину коју Бојић уноси у нашу патриотску поезију Павловић истиче „развијену историјску свест“ (Павловић 1964: 122), док Лалић уочава да је предмет занимања овога песника „историја као континуитет људске судбине – и као право на континуитет, на сећање као људску детерминанту“ (Лалић 1997: 68).

Наследовање у генерацијском ланцу књижевности Бојић поставља у средиште написа публикованог два месеца пред почетак Великог рата, а чији се нагласак на појму *континуитет* у књижевности лако може пресликати и на однос према прошлости уопште:

Континуитет у литератури је први закон. Без њега је све празно и растурено, без идеје, без логике, без циља (Бојић 1978 III: 112).

Из писма брату Радивоју из Рима (9. октобра 1916) можемо издвојити још један песников исказ у славу континуираних људских градилачких напора:

Видео сам древну антику, видео сам чаробне, мистичне манифестације средњег века, видео сам модерни дух, чуо реч данашњице. И веруј ми, царство лепоте, царство уметности кроз векове истим звуком слави бескрајну величину, кроз векове говори истим језиком. Акцент је друкчији, али језик је исти (Бојић 1978 IV: 256–257).

У Бојићевој лирској оптици прошлости ипак не претеже рад културе и стварања, него дејство сталног сукоба и разарања, што је сасвим разумљива позиција за сведока, учесника и, коначно, жртву епохе три отаџбинска рата. У томе лирском сажимању прошлост је „вечно иста прича исте патње“ („Развејане ватре“, 1912), а у песми „Земља олује“ (1912) савремена заветна изгинућа свога нараштаја песник проматра као продужетак повесне константе простора: „Вековима се врх лешева клало, / А земља им је жедно мозак пила.“ Историја, другим речима, то су оне бруталне слике што се периодично враћају на овдашње тло, историја је непрекидност варварских насртаја и жртвеног крварења. Дубоку историјску сонду Бојић зарива у поеми „Химна поколења“ (1913), у којој најпре евокује слику раздраганих „синова Рашана“ и прапредачке дивљине што јури на повесно позорје византијске васељене: „Мој народ дахће, дршће, стреми / И дивљим оком бесно лута / [...] Закрвавише се старе ране. / Ја видим дивљу, страсну / Крв прадедова. Пени, хуче, / Чека, да као лава шине.“ Лако препознајемо нескривени дијалог с Ракићевом песмом „Наслеђе“, као и одјек Бојићеве песме „Ја знам“ (1911). Јуначни и груби преци Ракићеви у Бојићевој песми још су јаче обележени бесом и дивљом страшћу, истина дезоријентисаном: „Ја знам да имам крви дивљака, / Што гори болом, страшћу и жудом / И пламти бесом голих горштака / И разлива се у трену лудом.“

Сазнање да прошлост и колективитет нису споља наметнути садржај већ су садржани у нама, и одређују нас, чак и без нашег знања, свест о унутарњим изворима наслеђа у појединству, чини искорак у епохи пренаглашеног индивидуализма. Милутин Бојић и почиње егоцентричним ставом у дебитантској песми „Вране“ (1910), важној и стога што упућује на мислене подстицаје њеног кључног смисаоног акцента: јато врана, мисао „како је ужасно с другим једнак бити“, тријумфални крик и издвајање једног врана као вође јата, те напокон

објава рађања *Воље* у дотад безвољном лирском по-
сматрачу. Базичним појмом мисли Шопенхауера
па Ничеа завршава се дебитантска Бојићева песма.
Тачније, реч *Воља* уводи се у оптицај у низу других
песама, као кључ за разумевање узбуњене унутарње
атмосфере. Траг је читљив: иза Бојића је остао крат-
ки приказ Ничеовог *Зарашустре* у преводу Милана
Ђурчина (1911). Бојић истиче Ничеову „револтну
природу“ и „нервну борбу“ у доласку до речи што
емоцију треба да искажу:

Његов револт звони као труба, његов гнев трује, ње-
гова мржња нагриза, сахрањује, а његова патолош-
ка страст за новим, чистим и светлим заноси (Бојић
1978 III: 34).

Тако је *Воља*, јака али неусмерена, стожерна
реч и у другим песмама из Бојићевог првог таласа,
као у песми „Младост“ (1910): „Ја знам само хоћу,
а не знам шта хоћу, / Стотину бих ствари у један
мах хтео / [...] Као какав дивљак азијских племе-
на, / Што бесни од бола, а несрећан није.“ У песми
„Вечито сунце“ (1910) изнова затичемо варијацију
на тему незадрживе Воље: „Ја хоћу буру пуну моћи
свеже; / На живот који умире полако / [...] Ах, то ја
хоћу и пун страшне воље, / Да грмим кроз ноћ, да
одјекну горе.“

Пишући о немачком неоромантизму, омладин-
ском покрету или југендстилу с краја 19. и почетком
20. века, Ридигер Зафрански као битну одлику овог
правца истиче, поред осталог, управо овакву „жи-
вост која захтева уобличење“ и указује на лектиру
што утиче на тадашњи духовни контекст: „Чита се
Заратустра. Његова опомена *Остјанише верни земљи*
слуша се и прихвата са жаром“ (Зафрански 2011:
223). Неоромантизам се обично узима као ознака за
рукавац ширег симболистичког покрета, а Бојиће-
ва поетика углавном потврђује речнички опис овог
правца: бирани језик и очувани култ форме, и брига
за риму, декадентни артизам што производи и би-
зарне слике и емоције, окретање егзотици и повести.

Ничеово име је у међувремену иначе било постало знак распознавања нових романтичара: ко је живот бранио од грађанске конвенције, утилитаристичког размишљања, рационализма, радо се позивао на Ничеа. Значајна уметничка струјања на почетку века – симболизам, југендстил, експресионизам – сва су инспирирана Ничеом,

исписује Зафрански о сензибилитету чије одлике јасно препознајемо и код нашег песника, особито на самим почецима, пре но што су наступила ратна виђења (Зафрански 2011: 227).

Очевидан је рефлекс Ничеове лектуре и чини се да снажно улази у подлогу Бојићевог лирског становишта, али не само у изразу противречне младалачке динамике. Песму „Вечито сунце“ песник означава као одломак „из епопеје *Воља*“. „Зато је воља, у дугом развоју човечанства, најзад и ојачала, ослободила се [...] да би се животна снага у њему развила и накупила до крајње мере“, читамо у Ђурчиновом предговору трећег и четвртог дела *Зарайустре* (1914):

Човек кога треба његови подивљали нагони да доведу до тачке да не може више сам себе издржати те се услед тога зажели противнога од себе. [...] Што дубље зарони у необузвано, дивље, најземаљскије и најчовечанскије, утолико ће резултат бити лепши и натчовек божанскији и савршенији (Ђурчин 1914: XXIV–XXV).

Призвани и духовно легитимисани варварски потенцијал у себи самом, у више Бојићевих песама штампаних између 1910. и 1912. године, обликује се кроз лајтмотив рушења храмова, као чин генерацијског безобалног револта. У песми „Мртви богови“ (1910), на пример, уводи се старо оличење дивљег пустошења у лику хунског вође, мада и рушиоци постају накнадне жртве свога делања: „И слични дивљој Атилиној хорди, // Жртвенике смо развејали давно. / И сад без вере у магле јесење / Дршћемо бледи и плачемо стравно: / Срушеног храма дави нас камење.“ У песми „Поезија“ (1911) исти се мотив пресликава на

лик и статус актуелне поезије, вероватно и као дозивање с Ракићевом песмом „Песнику“ („Сруши, ко од шале, њихове олтаре / И идоле њине којима се диве“). Прозрачну алегоријску женску фигуру поезије Бојић приказује као измучену и обешчашћену, ускраћену и за могућа места прочишћења: „И слушај руљу где урличе хуком / И бездни с новим рипидама хрли. // Храмове тражиш? Пали су олтари.“

Песма „Херострати“ (1912) доводи бесне ништитеље до зида егзистенцијалног апсурда као новог, комплекснијег смисаоног тона Бојићеве поезије: „Залуд наша длета и напори дуги: / Ни рушити ништа ми немамо више, / И храмове већ су порушили други. / [...] И дижемо с муком горостасне лавре, / Да бисмо их свесно сагорели сами.“ Истоветан, херостратски, генерацијски самоопис налазимо и у Бојићевом политичком чланку „Пробудиће се Шумадија“ (1911), у којем се одсечно поставља дистанца према описаном колективном рушитељском духу, с којим се, испрва, песничко Ја донекле и поистовећивало. Ово је већ глас одлучног младог народног прегаоца, на трагу акције његовог књижевног покровитеља Јована Скерлића. Бојић пише:

Давно већ престали смо ми да продужимо зидање нашег народног дома, оног светог дома коме су ударили темеље Карађорђе и Милош. И не само што тај свети храм не зидамо, не довршујемо, ми и оно што су они подигли рушимо. Камен по камен, циглу по циглу вадимо из њега, и мирно гледамо како се руше његови читави зидови. Сваки дан све више ми скрнавимо дело наших славних дедова, сваки дан све више ми обесвећујемо нашу највећу светињу! (Бојић 1978 IV: 141).

У другом чланку, под насловом „Нова генерација“ (1911), енергија што га потреса и протреса бива сасвим усмерена, а Бојић даје свој прилог артикулацији борбеног програма свога жртвеног поколења, подложен култом народне снаге и воље за одржањем, дат с ничеанском нијансом, с тим што је вољно и борбено појединство натчовечанских амбиција интегрисано у

колектив који чине исто такви самосвесни, усмерени појединци: „ми имамо права да победимо, јер хоћемо да живимо; ми ћемо се борити, бунити, противити, одупирати, мрети, гинути“ (Бојић 1978 IV: 134).

Ако уз наведене Божићеве речи прислонимо Ничеово становиште да се моћ једне воље испробава „према количини отпора који она може да пружи и према величини бола и мучења који може да издржи и окрене га у своју корист“, видећемо да потоња поетичка лозинка „бола и поноса“ није стајала само на подразумеваном српском епском и слободарском упоришту, него је била подупрта и актуелним философским импулсима што су озрачили тадашњу епоху побуне и преокрета. Наш колективни подвиг народног ослобођења, опеван Божићем од 1912. до 1917. године, био је део ширег ослободилачког и револуционарног замаха. „Напред се мора, јер је безмерна воља живота у нама што нас гони, вечна воља, као воља створитељева јака“, бележи на блиским ничеанским координатама и Димитрије Митриновић, у тексту „Естетичке контемплације“ (1913), својеврсном манифесту српске прекодринске протоавангарде: „а има доброг разлога за живљење, није без благе сврхе сва грдоба коју нам род подноси од кад га је немоћног и победничког на земљи“ (Митриновић 1913: 114). Исте године, у чланку „Нови омладински листови и наш нови нараштај“, на млађег Митриновића позива се и сам Скерлић:

Место „статике“ још недавнога жалосног, малокрвног и клонулог доба, како би рекао Митриновић, јавља се увелико „динамика“ данашњице, један нов дух вере у живот, љубав и за рад и стварање, националне енергије. [...] Нови национализам је у ствари животни нагон једне за живот способне расе (Скерлић 1913: 220, 221).

У поменутом евокативно-полемичком есеју „Скерлић и Божић“ Винавер оцењује да је Византија за Божића „била нешто слично староме блеску који се спомиње у народним песмама нашим“, сводећи

на исти поетички модел Дучићеву и Бојићеву лир-ску Византију. „То није била аутентична прошлост него једна рекламна прошлост“, вели Винавер, чија иронија на моменте убедљиво погађа декоративне садржаје префињених Дучићевих „Царских сонета“. Али, поред свих књижевних сродности, Винаверово полемичко поистовећење Дучићевог и Бојићевог приступа средњовековљу никако не издржава читалачку проверу. Винавер, понављамо, у полемичком кључу разлике пренебрегава, док још Аница Савић-Ребац, одмах после Великог рата, прецизније поставља њихову паралелу:

Још више него Дучић, он је песник нашег царског доба. С једне стране је у њега више директна историјског смисла и више историчарске акрибије; с друге стране, више култа за манифестације необузда-на живота (Савић-Ребац 1988: 390).

Док је Дучићева слика високостилизована у државотворном и духовном патосу, Бојић програмски нарушава монументалну равнотежу „Царских сонета“. У песми „Страх“ (1913), у инвокацији средњовековних предака непосредно оспорава сакралну подлогу старе државе и културе. Песник притом афирмише снагу и експанзивну вољу, али не и покајност и молитвеност:

Ви, што Бизант тресли сте пун силе,
Копљем дворско пробијали кубе,
Чијих коња копите су риле
Црвен мрамор и бронзане стубе.

Што јесење кад вас засу иње
Тражили сте манастирска бдења?
Нашто тамјан, смирне магле сиње?
Место пира, кипарис и вења!

Другим речима, ратничку разузданост сваке врсте песничко Ја претпоставља духовној потки немањићске епохе. Нема сумње да овај вредносни об-рат песник дугује ничеанској инспирацији. Као што је познато, Ниче осуђује хришћанство јер одриче вредност поноса, као и „сјајног анимализма, инстин-

кта рата и освајања“, „освете, беса и сладострашћа“. У средишту Бојићеве слике старе епохе није Душанов торжествени и мондени двор, као код Дучића, него управо визија непрекидног крварења и бешњења. Таква визија обележава за ову тему истакнуту песму „Земља олује“, испевану усред новог, макар и победоносног ратног збитија: „И тако вечно ове исте стопе, / Крв нова сити. О, земљо олује, / Мрко ти чело страшне капи шкропе / И чудне химне изнад тебе хује!“ Време Балканског рата и фигуре из освештаног предања срећу се у песмама на истим старим поприштима, али у искошеној лирској перспективи. Лик Цара, у песми „Сен“ (1913), Бојић даје у гротескном, сабласном сазвучју – његова сен неспокојно лута тражећи спас између нових хумки: „По улицама прљавим и кривим / Замире поноћ, а врх кућа лута / Сен Цара Силног од кућа до кућа: / Спасења тражи у гробљима живим.“ Слично гротескно обликовање налазимо у аветињској слици ноћне поворке мртвих хероја и њиховог муклог већања на хуму „са кога први поход поче“. У другој верзији, коју налазимо у Сабраним делима (Бојић 1978 I), ова је песма насловљена „Краљеви“ и разликује се само у насловној речи: овде је посреди готски језовита поворка старих краљева, а не палих хероја са шајкачама и гуњевима. У песми „Годишњица“ (1913) Бојић активира древни митолошки код у лирској сцени наопаког кола „аветиње модре“ на гробљу, чија појава „победном звуку“ пуне долине даје подругљив призив. С друге стране, у „Поноћној песми“ (1912–1913) натуралистичка слика мртвог војника остављеног да труне у муљу, можда и на самом Косову, иронијски поништава неизбежне епске предањске аналогije: „А заборављен леш у муљу труне / Што чекао је Косовку с кондиром / И свога цара с челичним панциром / И слепца да му смрт сложи у струне.“ Ако неретко и поентира у афирмативном тону, Бојић у отаџбинским песмама из балканских ратова задржава мрачну интонацију, далеко од сваке рекламне прошлости или химничне садашњости. Винавер је све то, у накнадном полемичком напону, најпросто превидео.

У светлу приказаног откорака од декоративног духа тзв. „рекламне Византије“ треба разумети Бојићеву стратегију у песничкој драми *Краљева јесен* (1913). Још у пролошким катренима песник програмски поставља захтев за деромантизацијом историјских фигура, те првенство даје раздешеној вољи за моћ, људским распонима од високог до ниског, менталитету у коме препознаје себе и свој нараштај: „Ми видимо да сте често били ниски, / Па ипак смо горди, јер моћни и смели / Чинили сте што сте морали и хтели. / Волимо вас топло – били сте нам блиски.“ И у одабиру историјског градива за драмску причу Бојић иде у истом смеру, а реч је о сизијевој осликавању брутални и декадентни аспект средњовековља. С више страна Бојић деконструише житијски стилизоване представе, уводећи на двор остарелог краља Милутина елементе интрига, мрачне страсти и инцеста, и то у часу када ослепљује сина, стога што млади претендент изазива јаку пожуду премладе маћехе Симониде. Лик будућег архиепископа Данила дат је у макијавелистичком формату – он је носилац и егзекутор идеје о држави као чудовишту што потише људске појединачне жеље: „Држава, тај колос моћни и крвави / У плашту црвеном од крвопролића, / Наше ситне жеље затише и дави.“ И овде можемо прозрети одјек *Зарашустре*, јер у Ничеовом спису налазимо врло упоредиво негативно одређење државе: „Државом се назива најхладније од свих хладних чудовишта. Хладно, и лаже.“ Традицијски култ државе и државног разлога, на самим Бојићевим почецима, стављен је под удар оштре индивидуалистичке критике.

Али, да ли је, осим у херостратском чиниоцу, ничеански утицај допринео и Бојићевом профилисању дозреле историјске свести, да ли је откриће и ослобађање воље појединца добило дубље утемељење? Одговор који би потврду нашао у завештајним *Песмама бола и јоноса* (1917) опет можемо наћи у предговору српског преводиоца *Зарашустре*:

Онај у кога је данас већ така воља, није савремен, у њему има генија, то јест онога што се у једном часу

ослободило човечанскога, што се дуго и мучно купило и збијало [...] живи и ради све што је некад било живо и радило у човеку, у њему је целокупна свест човечанства, тако да је све мишљење управо поновно мишљење, сећање, повраћање у оно што је некад било, атавизам [...] јер само оно што је старо и најстарије одређује будућност (Ђурчин 1914: XV).

Свест о стихијском, подземном деловању прошлости исказује најпре Бојићева рана песма „Ја знам“, писана с позиције усковитлане младалачке субјективности, из нагонске и адреналинске више него освешћене архетипске позиције. Лирска самосвест тек ће захватити дубље у прошло време, кренути у сједињење са заједницом своје епохе и негдашњих епоха.

Након сучељавања удаљених епоха у поступку лирског сажимања вечито истог удеса на пољима старих и нових балканских ратова, посебно место заузимају, наравно, Бојићеве песме с искуством страдалног повлачења српске војске и народа. Исти поступак – преклапање историјских равни – затичемо у документарној прози „Србија у повлачењу“, где се спомен на успон и мучна слика расула народа сударају, у трагичном контрасту, на тлу његових највиших постигнућа и сведочанстава трајања:

Пећ, стара српска Патријаршија, некадашње једино светло место српске културе из страшног доба петовековног ропства под Турцима, данас је позорница најмучнијих, најтежих призора. Око ове мале вароши, која је у удољини а изнад које се дижу огромне залеђене планине, слегло се све што је остало још од негдашње богате Србије (Бојић 1978 IV: 217).

У години смртног одласка Бојић пише једну од варијација на сцене из „Србије у повлачењу“, надодајући својој песничкој визији и мотив луталаштва, с призваним библијским подтекстом, причом о изабраном а проклетом народу:

Отаџбина наша са патње је знана,
Лутајући ми је носимо у себи;

Она је у крви наших вечних рана,
И, кушам те, судбо, такву је погребџ!

[...]

Ми, као литија, лутамо с трубама
Од кута до кута, од града до града,
Час сами, час с децом, стадом и љубама,
Носећи стегове и власти и пада.

Лушајући ми је носимо у себи – пева Милутин Бојић, сведок и учесник, с неупоредивим искуственим ослонцем за ову велику тврдњу.

У песмама што тематизују страдални пут кроз црногорске и албанске зимске врлети страхан лични доживљај постаје надличан, јер га дели с мноштвом других појединстава, у живој народној *заједници страдања*, ренановски речено. У заједници страдања нација постаје најдубљи лични избор, јер она, како подсећа Милош Ковић, „помаже човеку да врати јединство прошлости, садашњости и будућности, да превлада ограниченост сопствене егзистенције и све присутнију усамљеност која се шири са јачањем модерних, индивидуалистичких идеологија“ (Ковић 2016: 69). Вољно Ја улива се у отпорно и пожртвовано епохално Ми, баш како је дато у песми „Звезда“ (1915) из рукописне заоставштине – по наводима приређивача Бојићеве сабране поезије, песми уобличеној на путу између Љеша и Скадра. У динамици узајамног односа појединца и колектива песма протиче, као варирана и дорађена слика заједничког пута, симболички озрачена у евхаристијском и голготском кључу, на путу успињања, управо онако као што је, о Ничеовом *Зарашусири*, деветнаестогодишњи Бојић написао: „он се поноси што може као Гете рећи: ‘Преко гробова, напред!’ и речи новог сунца подвлачи и њима грми на сав глас“ (Бојић 1978 III: 34). Средишњица песме гласи:

Сви смо род и ником нико својта није,
Свак је свет за себе, сви свет један скупа.
Заједничка нам је гетсиманска купа.
Иста је горчина нафоре ма чије.

Зато ма колико када би нас пало,
Ипак ћемо бити сви скупа на мети
И стубама истим ка Храму се пети;
Зато нам је мало до гробова стало.

Сви смо једно, а свак значи живот цео,
Сви звезда водиља, што вечито плама,
И она је цела у сваком, у нама,
И свако је од нас један њезин део.

Исидора Секулић такође пише о песниковом поистовећењу с народом с којим састрадава:

Бојић тражи народ као личност; тражи народно биће као идеју. Та идеја је нешто велико, и ма шта да се постигне или изгуби, она је одмах опет нешто још веће (Секулић 1971: 96).

Осећај општег болног сједињења, у песми „Јединство“ из 1916. године, протеже се на сваку крваву стопу пређеног простора: „Великим јединством сви најдаљи кути / Збратимљени истим јауком и патњом / Виде: циљу једном раштркани пути / Збирају их чудно пред великом пратњом.“ Војска мученика у „Плавој гробници“ бива сједињена у „огромном мрцу“ чија „велика душа“ лута. Удес пренамученог народа и нараштаја, у песми „Сејачи“, Бојић упоређује „са судбином Јова“. Колективни лик потом сажима у лик старо-заветног страдалника у песми „Повратак“, датованој у 1915. годину („И кали нови путир васкрсења, / Праведни Јове, и ником не реци / Патње отаца и бол искушења, / Но песму сунца гуди својој деци“) – а у „Нереченим мислима“ (1916) колективни лирски субјект директно преузима Јовов очајно молбени глас.

У другом смеру опсежног симболичког сажимања песник изналази фигуре „Стражара“ и *Вечне страже*, што су наслови Бојићеве песме и недовршеног спева о историјском ходу српског народа, ходу који врхуни тешким путем који је и сам прошао, а из тога спева потиче и овај навод: „Корача се, иде... И на врху стиже... / О, овај оркан цичи, мучи се и напреже / Да очаране жртве у амбис вечног диже / И да их ланцем страшним опасава,

стеже.“ Делује зачуђујуће антиципаторски одељак у помињаном Бојићевом чланку „Нова генерација“, писаном четири године пре рубног искуства песниковог нараштаја:

И пошто човечји живот иде цивилизацијом навише, сунцу и светлости, висини, из дубине и мрака, као уз неки висок брег, као на неки велики планински врх, само они који могу издржати многе напоре и тешкоће, који могу сами себе савлађивати и на нова попршта све узвишеније борбе изводити, који су способни да стану супрот свих неприлика и препрека што нас сналазе у животу, само се они могу надати победи, само се они имају права уздати да ће стићи тамо (Бојић 1978 IV: 131).

Да ли је предложак овакве слике човечанског успона ка светлом циљу такође нађен у *Заратустри*, можемо нагађати, али оба описа, као и Бојићеве лирски описи искушане албанске голготе изразито коинцидирају. Упоредимо претходни навод с наводом из трећег дела Ничеовог чувеног списка:

Ах, треба да се почнем пењати најкаменитијом стазом својом! Ах, пошао сам ево на најусамљенији пут свој! [...] Сада тек крочиш својим путем величине! Врх и амбис – сад су једно и исто. [...] Ти крочиш својим путем величине: сада треба да ти највише храбрости улива то што иза тебе нема више пута! (Ниче 1914: 4)

У апстрахованом опису у песми „Синови земље сунца“, нађеној у оставштини, доста је извесна ничеанска стилизација слике „Србије у повлачењу“: „И вођени вечно мишљу о бескрајном, / Мислени и горди, пуни остварења, / Лутају кроз пустош, пипају за тајном / Шибани олујом страшног искушења.“ Како год било, реч је о слици архетипског карактера, с тим што се такав архетип Бојићу, Винаверу, или пак Растку Петровићу, уистину догодио.

У обимом замашном песничком делу кратковског Милутина Бојића, у песмама успостављених аналогија између историјског искуства ондашње ратне

савремености и повесног и епског предања, проговара аутор што развија и уједно помера поетичке оквире српске модерне одликама што их можемо одредити као неоромантичарске, исказујући индивидуалистички отклон од становишта наслеђених од романтизма, уз видне наговештаје долазеће авангардне епохе. Потом се песник обрео у новом осећању заједнице страдања, кроз усложњену самосвест о личном учешћу у повесном покрету свога народа и своје земље, у вечитом повратку истих агоничних искустава. Бојић, као дете свога века, косовски заветни образац проткива Ничеом („Туђој крви“, 1917):

Но ипак са песмом рађам се и гинем
У земљи што вечно мре и васкрсава,
Сижем небу, сунца, да са њега скинем
И падам у поноћ, где недохват спава.

У тој чудној земљи, где се песмом плаче,
Где се плачем пева, где се смрћу живи,
Стоје моје куле од времена јаче
И споменик, ком се ни ругај, ни диви.

Модерни сусрет с дубоком историјском залеђином, у коју нас уводе најпре Ракићеве песме, у Бојићевој поезији добија на рељефности и трагичкој парадоксалности без оностраног разрешења. Отуда је у осећању историје Бојић ближи својој хронолошкој генерацији, која ће до свог ауторског гласа dospети након рата, него Дучићевим химничним и светлим „путима величине“.

Извори и литература

Бојић 1978 I: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.

Бојић 1978 III: Милутин Бојић, *Проза I*, Сабрана дела, књ. трећа. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.

- Бојић 1978 IV: Милутин Бојић, *Проза II*, Сабрана дела, књ. четврта. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.
- Винавер 1938: Станислав Винавер, *Чардак ни на небу ни на земљи*, Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповић.
- Зафрански 2011: Ридигер Зафрански, *Романтизам. Једна немачка афера*. Прев. Мирјана Аврамовић, Нови Сад: Адреса.
- Ковић 2016: Милош Ковић, *Ујоришша*, Београд: Catena mundi.
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, *О поезији*, Дела, књ. 4. Прир. Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Митриновић 1913: Димитрије Митриновић, „Естетичке контемплације“, Сарајево: *Босанска вила*, год. XXVIII, бр. 20, 30. октобра.
- Ниче 1912: Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, део I–II. Прев. Милан Ђурчин, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Ниче 1914: Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, део III–IV. Прев. Милан Ђурчин, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Павловић 1964: Миодраг Павловић, *Осам њесника*, Београд: Просвета.
- Савић-Ребац 1988: Аница Савић-Ребац, *Студије и ојледи*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Секулић 1971: Исидора Секулић, *Ојледи и зајиси*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
- Скерлић 1913: Јован Скерлић, „Нови омладински листови и наш нови нараштај“, *Српски књижевни гласник*, књ. 30, св. 3, март.
- Ђурчин 1914: Милан Ђурчин, „Фридрих Ниче: скица његове филозофије“, у: Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, део III–IV. Прев. М. Ђурчин, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.

Dragan Hamović

FROM THE HEROSTRATIC TO THE HISTORICAL
CONSCIOUSNESS IN THE POETRY OF MILUTIN BOJIĆ

Summary

In the poetry of Milutin Bojić, in the poems with the established analogies between the historical experience of the current war reality and the historical and epic tradition, speaks the author, who simultaneously develops and moves the poetic framework of the Serbian modern epoch with features that could be determined as Neo-Romanticist, thus stating an individualistic deflection from the opinions inherited from Romanticism, with the obvious foreshadowing of the forthcoming, avant-garde epoch. He subsequently found himself experiencing a new sensation of communal suffering through a complex self-awareness of a personal involvement in a historical movement of his people and his country, in the eternal return of the same agonistic experiences. As a child of his century, Bojić weaves Nietzsche into the pattern of the Kosovo testament. In Bojić's poetry, the modern encounter with the deep historical background, first introduced in Rakić's poems, gains in graphic vividness and tragic paradoxicality with no mundane solution.